

ОЛИЙ ТАЪЛИМ, ИЛМ-ФАН ВА ИННОВАЦИЯЛАР ЎРТАСИДАГИ ИНТЕГРАЦИЯНИ ЭФФЕКТИВ МЕНЕЖМЕНТ МЕТОДЛАРИ

Эргашев Тўлқин Шокирович

Бухоро давлат университетининг иқтисодийот кафедраси стажёр-тадқиқотчиси

E-mail: t.ergashev82@mail.ru

Аннотация. Мазкур мақола олий таълим, илм-фан, амалиёт тизимлари ва инновациялар масалаларига бевосита боғлиқ бўлиб, олий таълим ва амалиёт тизимлари ўртасидаги самарали бошқариш асосларини ўрганишни бирламчи вазифа сифатида тан олиб, уларнинг долзарблиги ушбу мақолада олий таълим, илм-фан, ишлаб чиқариш амалиёти ва инновациялар ўртасидаги интеграция масалаларини ўрганишни тақозо этади. Бундан келиб чиқадики, ишлаб чиқариш амалиёти тизимлари объектлари билан олий таълим муассасалари самарали интеграциясининг энг муҳим бош вазифаси кадрлар тайёрлаш тизимида ишлаб чиқаришнинг ўрни ва аҳамиятини аниқлашдир.

Калит сўзлар: инновация, интеграция, меҳнат бозори, малакали кадрлар, амалиёт, илмий ишланмалар, олий таълим, тадқиқотчилик, бошқарув.

Аннотация. Данная статья имеет прямое отношение к вопросам систем высшего образования, науки, практики и инноваций, признавая изучение основ эффективного управления между системами высшего образования и практики в качестве первостепенной задачи, и их актуальность в данной статье требует изучения проблемы интеграции между. Отсюда следует, что важнейшей главной задачей эффективной интеграции вузов с объектами систем производственной практики является определение роли и значения производства в системе обучения.

Ключевые слова: инновации, интеграция, рынок труда, квалифицированные кадры, практика, научные разработки, высшее образование, исследования, менеджмент.

Abstract. This article is directly related to the issues of higher education systems, science, practice and innovation, recognizing the study of the foundations of effective management between higher education systems and practice as a primary task, and their relevance in this article requires studying the problem of integration between. It follows that the most important main task of effective integration of universities with the objects of industrial practice systems is to determine the role and importance of production in the training system.

Keywords: innovation, integration, labor market, qualified personnel, practice, scientific developments, higher education, research, management.

Кириш

Ҳозирги даврда юртимиз олий таълим муассасаларида маркетинг хизмати бўйича, шунингдек, олий таълимнинг амалиёт тизимлари билан ҳамкорлигини ривожлантириш мақсадида сўнгги йилларда кўпгина ижобий ишлар амалга оширилмоқда. Мисол тариқасида, ҳудудлардаги йирик буюртмачи ва ҳомий ташкилотларнинг олий таълим муассасаси равақи учун хизмат кўрсатиб келаётганлиги, улар иштирокида интеграциянинг дастлабки йўналишлари сифатида муассасада мавжуд ҳамда очилиши режалаштирилаётган янги таълим йўналишлари ва мутахассисларга кейинги 8-10 йилга буюртмалар тақдим этилиши, “Буюртмалар портфели”нинг доимий равишда ташкилотлар ва корхоналарнинг ихтисосликлари кенгайиши, ўзгартирилиши, тугатилиши, янгиланишини эътиборга олган ҳолда кадрларга бўлган эҳтиёжларига қараб янгиланиб бориши, муассаса қабул режасига

зарур ва муҳим ўзгартиришлар киритилиши юзасидан таклифларнинг мунтазам равишда бериб борилишини кўрсатиш мумкин [3].

Олий таълим муассасаларида асосий муаммолар қуйидагилардан иборат:

- Соҳа йўналишида ИТ технологиялардан кам фойдаланиш;
- Халқаро бозор талабига мос тарзда талабалар тайёрлашнинг сустлиги;
- Соҳада илмий изланишларни жорий етарлича жорий этилмаслиги;
- Назарий билимларни амалиётга жорий этишнинг пастлиги (амалиёт дастурларининг етишмаслиги).

Олий таълим муассасалари талабалари таълим йўналишлари ва магистратура мутахассисликларига мувофиқ, малакавий амалиётларни меҳнат бозорининг амалиёт тизимлари объектларида, иш берувчи корхоналарда, завод ва фабрикаларда, акциядорлик ва масъулияти чекланган жамиятларда, банк, солиқ, ғазначилик, молия идораларида, академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида, мактабгача таълим муассасалари, умумий таълим мактаблари, хусусий корхоналар ва б. объектларда ўтказадилар. Малакавий амалиётлар даврида талаба ОТМда эгаллаган назарий билимларини амалий малака ва тажрибага уйғунлаштирса, у олий таълим муассасасини битиргач, шу корхонага ишга қабул қилиниши мумкин.

Фан, таълим ва ишлаб чиқариш интеграцияси қуйидаги даражаларда амалга оширилади [4]: **Биринчи даража** – кадрлар тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш, илмий-тадқиқот натижаларини тадбиқ этиш соҳасида ҳамкорликдаги ишлар учун қулай шароитлар яратиш мақсадида корхона ва ташкилотларда ташкил этилган алоҳида кафедралар ёки кафедра филиаллари мажмуаси. **Иккинчи даража** – кадрлар тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни амалга оширувчи, илмий-тадқиқотлар ва уларнинг тадбиғини ўтказувчи ўқув-илмий-ишлаб чиқаришнинг ўзаро таъсири (ўзаро ҳаракати). Демак, олий таълим ва ишлаб чиқариш тизимлари объектларининг интеграцияси самарадорлигини оширишда илм-фаннинг ўрни ҳам юқори, чунки ОТМлари профессор-ўқитувчиларининг илмий-педагогик салоҳияти илмий тадқиқотлар натижадорлиги ва самарадорлиги билан бевосита боғлиқ.

Амалдаги Низом талабларига мувофиқ, олий таълим муассасасига ўқишга (тест синовларини топшириб ёки имтиёздан фойдаланиб, давлат гранти, контрактация шартномаси, мақсадли контракт ёки оширилган контракт асосида) қабул қилинган талаба муассасанинг ички тартиб-қоидалари, ўқув машғулотлар ва малакавий амалиётларга қатнашиш, маъруза, амалий машғулотлар, мустақил таълим, масофавий таълим, мастер-класс, лаборатория, тренинг ва семинар машғулотларидан самарали фойдаланиш, АРМ ва ахборот-технологиялари хизматидан фойдаланиш, амалдаги Низом[4] талабларига мувофиқ фанларни ўзлаштириш ҳамда ТТЖларида яшаш қоидалари билан танишади ҳамда бу қоидаларга амал қилишни бошлайди. Биринчи ва иккинчи босқич талабаларининг билими, қобилияти, қизиқиш даражаси, иқтидори, масъулиятлилиги ва меҳнатсеварлигини эътиборга олиб, уларни таълим йўналиши (мутахассислик) асосида бериладиган билимларни пухта ўрганишга, илм-фан билан шуғулланишга ёки тўлиқсиз иш кунни тамойили асосида меҳнат бозорида ишлаб чиқариш амалиётига ишга йўналтириш келгусида яхши натижалар беради. Бу вазифалар қоидага кўра, гуруҳ раҳбари (тьютор), факультет деканининг ёшлар маънавий-маърифий ишлар бўйича ўринбосари ва ихтисослаштирилган кафедра мудирининг ваколатидаги вазифалардандир. Олий таълимнинг 1,2-босқичларида ўқиётган талабага ўқиш ва малакавий амалиёт даврида ОТМда, айниқса танлаган таълим йўналишининг юқори курсларида ўқиётган, юқори сифат кўрсаткичларига эга билимли ва иқтидорли талабаларнинг ютуқлари билан танишиш, эълон қилинган олимпиадалар ва

танловларда қатнаштириш мақсадга мувофиқ. Бундан ташқари, талабаларни ОТМда ёки ҳудудда давлат буюртмалари, фундаментал, амалий ва хўжалик шартномаларига мувофиқ амалга оширилаётган илмий-тадқиқот ишларига йўналтириш, олимлар, педагог ходимлар, докторантлар, илмий ходимлар иштирокида ўтказилган илмий-тадқиқотлар таҳлилий натижаларига мувофиқ, ҳаммуаллифликда мақолалар, ҳисоботлар тайёрлаш, инновация ва илм-фан ютуқлари, жамиятни ривожлантириш масалалари, замонавий технологияларни такомиллаштириш, рақамли технологиялар ва робототехникани қўллаш, бозор иқтисодиёти муаммоларининг ечимларига бағишланган халқаро, республика ва минтақавий илмий-амалий, назарий-услубий конференцияларга иштирок этишга, эришган ютуқлари асосида Президент стипендияси, номдор стипендиялар, “Эл-юрт умиди” ва бошқа стипендиялар танловларга иштирокини таъминлаш ёшларни инновация[4] ва илм-фан соҳасидаги ижодкорлигини, ўз қобилиятларини намоён эттиришга мунтазам равишда ёрдам бериб борилиши лозим.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили

Ўрганилган адабиётлар таҳлили асосида таъкидлаш лозимки, кўп йиллар мобайнида ишлаб чиқариш амалиёти тизимларида қуйидаги ҳолатлар вужудга келган: биринчидан, ишлаб чиқариш арзон ишчи кучига эга бўлган ва унга таянган; иккинчидан, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар (кўрсатилаётган хизматлар)нинг асосий қисми ноёб бўлганлиги туфайли корхоналарда тайёрланган ҳар қандай маҳсулотга ҳам эҳтиёж бўлган, маҳсулотларни яратиш, уларни синовдан ўтказиш ва ишлаб чиқариш масалалари билан шуғулланган олимлар ва мутахассисларнинг меҳнати, улар томонидан ўтказилган фундаментал ва амалий тадқиқотларнинг таҳлилий натижалари фан ва техника қўмитаси жавонларида фойдаланилмасдан қолиб кетаверган. Ҳозирги кунда илм-фан билан шуғулланиш, илмий-тадқиқот натижаларини амалиётга тизимли равишда тадбиқ этиш, илмий ходим ва тадқиқотчиларни мотивациялаш, улар томонидан ишлаб чиқилган илмий таклиф ва амалий тавсияларни тижоратлаштириш давлат сиёсати даражасида кўтарилди. “Стенфорд университети ва Эдинбург университети Бизнес мактабининг тадбиркорлик соҳасида тадқиқотлар маркази профессори Генри Ицковиц ўзининг “Учлик спирали. Университетлар – ишлаб чиқариш – давлат. Инновациялар амалда” номли китобида билимлар ишлаб чиқарилиши ўзлуксизлигини таъминловчи инновацион жараёнларни ташкил этишнинг янги моделини, яъни “учлик спирали” моделини таклиф этади. ... Асосий ғоя шуки, билимларга асосланган иқтисодиётда университет муҳим ўрин эгаллайди” [5]

Олий таълим, илм-фан ва ишлаб чиқариш интеграцияси кўпгина илмий тадқиқотчилар томонидан ишлаб чиқилган. Шу жумладан, Бегалов Б.А., Жуковская И.Е.нинг фикрича, “ОТМларини фан, таълим ва ишлаб чиқаришнинг истиқболли йўналишлари: компанияларнинг илмий-тадқиқот ишларига профессор-ўқитувчилар таркибини, академик жамоатчиликни кенг жалб қилиниши; эркин тадқиқотчилар ва бошловчи компаниялардан олинган илмий ғоялар, лойиҳалар ва ишланмаларнинг тижоратлашуви; инкубацион ва технопаркли ташкилотлар, венчурли тузилмаларнинг миллий тармоқларини тузиш орқали инновацион соҳада институционал қурилишни фаоллаштириш; мамлакат ОТМлари ва илмий тадқиқот институтларини фаоллашган тижорат фаолиятини қўллаб-қувватлаш, уларнинг хусусий секторга йўналтирилиши ва интеграцияланишини ривожлантириш; АКТ дунё бозори тараққиётини ва ҳозирги даврда Ўзбекистон имкониятларини ҳисобга олиб, АКТларини аутсорсинг хизматларини кенгроқ кўрсатиш, бу хизматларнинг ишлаб чиқариш ва экспортини кенгайтириш. Шундай қилиб “фан–таълим–ишлаб чиқариш” миллий инновацион

тизимини шаклланиши ва ривожланиши мамлакатнинг илфур университетларидан фақат фундаментал тадқиқот доирасида илмий-тадқиқот ишларини олиб бормасдан, балки илмий ишланмаларни тижоратлаштиришнинг бошқа шакллари ҳам қўллашни талаб қилади” [6].

А.О. Очиллов томонидан олий таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграцияси турлари, ва уларни бошқариш йўналишлари ишлаб чиқилган бўлиб, унда олий таълим муассасалари, фанлар, фан ва ишлаб чиқариш интеграцияси, олий таълим ва ишлаб чиқариш интеграцияси ва кадрлар тайёрлашда халқаро интеграция, кадрлар тайёрлашда хорижий инвестицияларнинг жалб этилиши, фанлар ўртасидаги вертикал ва горизонтал интеграциялар хусусиятларига эътибор қаратилган аммо ОТМлари ва ИТМларидаги инновациялар, амалиёт тизимларининг ОТМлари ва ИТМларида ишлаб чиқиладиган ғоялар, уларнинг муҳимлик даражаси, тижоратлаштирилиши, бу тадбирлар асосида иқтисодий тармоқларининг ЯИМга қўшадиган ҳиссаларининг оширилиши мумкинлиги тўғрисида хулосалар берилмаган [7].

Олий таълим ва ишлаб чиқариш амалиёти тизимлари интеграциялашуви ўқув-ишлаб чиқариш мажмуалари ва технопарклар фаолиятини йўлга қўйиш ва тараққий эттириш, уларни рақамли технологиялар, замонавий техника ва технологиялар билан жиҳозлашни ташкил этиш; юқори малакали кадрлар тайёрлашни бошқариш самарадорлигини ошириш ва ҳамкорликда илмий-технологик ечимлар яратишда корхоналарнинг ишлаб чиқариш салоҳиятидан самарали фойдаланиш, замонавий технологиялар соҳасида кадрлар тайёрлаш ва педагогик кадрларнинг малакасини мунтазам равишда ишлаб чиқариш амалиёти тизимлари объектларида ошириб борилишини бошқаришни такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади.

Тадқиқот методологияси

Илмий тадқиқот давомида анализ ва синтез, аналитик таҳлил, қиёсий таҳлил усуллари билан самарали фойдаланилган. Тадқиқотимизда қиёсий таҳлил, аналитик таҳлил йўналишлари орқали муаммони чуқурроқ ўрганишга ҳаракат қилинган. Муаммони ечимга олиб боровчи стратегик йўналишлар белгиланган. Тадқиқот объекти сифатида олий таълим муассасалари таълим жараёнлари қамраб олинган.

Таҳлил ва натижалар

Олий таълим, илм-фан ва ишлаб чиқариш амалиёти тизимларининг интеграцияси масалалари билан жаҳон амалиётида кўпинча тадқиқотчилик университетлари шуғулланишади. Бу тоифага мансуб университетларнинг sanoat тармоқлари билан мустаҳкам алоқалар ўрнатганлиги улар концепциясининг ўзига хос жиҳатларидан бири ҳисобланади. АҚШнинг Техас, Стенфорд, Манчестер-Метрополитен ва бошқа университетлари тажрибалари тадқиқотчилик йўналишида салоҳиятли ОТМларидир. Масалан, “Массачусетс технология институти ярмидан кўпи ушбу мамлакатда йирик ҳисобланган салкам 300 та корпорация билан ҳамкорликни йўлга қўйган. Молиялаштириш манбаларининг кўплиги ҳам тадқиқотчилик университетларига хос хусусиятдир (федерал ва маҳаллий бюджетлар, грантлар, хайрия ва васийлик маблағлари, бизнестан, ўқув-тадқиқот, ишлаб чиқариш ва маслаҳат хизматларидан тушган даромадлар). Шунга кўра, АҚШда университетлар фаолиятини молиялаштиришга сарфланадиган барча маблағлар ичида федерал бюджет улуши 13,3 фоиз, маҳаллий бюджетники – 2,7 фоиз, штатлар бюджетники – 30,3 фоиз, хусусий сектор улуши – 4,9 фоиз, талабалар улуши (контрактлар) – 33,1 фоизни ташкил этади. Яна 15 фоиз атрофидаги маблағларни университетларнинг ўзлари турли фондлари ҳисобидан жалб этадилар” [8].

Кенг тармоқли касбий ротация ривожланган мамлакатлар компаниялари ходимлар билан ишлаш умумий хусусиятларидан бири ҳисобланади. Хорижий тажриба сифатида бу услубдан Ўзбекистон Республикасида ҳам фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Чунки, лавозимлар алмашинуви ёки касбий ротациялар юқори малакакали кадрларга амалиёт тизимлари объектлари – корхоналарда амалга оширилаётган жами йўналишлардаги ишлаб чиқариш жараёни билан танишиб чиқиш имкониятини яратади. Натижада юқори малакакали кадр шу корхонада қайта касбий тайёрланади, у ишлаб чиқариш жараёнида амалга ошириладиган ҳар бир операция, замонавий технология, уни амалга ошириш механизми, жараёнларда мавжуд ва вужудга келиши мумкин бўлган муаммолар тўғрисида умумий билим, уқув, малака, кўникма ва тажрибага эга бўлади. Бу ҳолат пировардида юқори малакакали кадрлар – ОТМ битирувчиларининг иш жараёнлари ва жамоага мослашувчанлик даражасининг ортишига, муаммоларни тўғри ва ўз вақтида бартараф этиш ва оқилона қарор қабул қилиш қобилиятларини шаклланишига замин яратади.

АҚШ Колифорния штатининг Стэнфорд университети менежмент ва компьютер фанлари профессори У.Миллернинг таъкидлашича, ушбу географик воҳа тарихининг дастлабки саҳифалари Стэнфорд университети билан боғлиқдир. Юз йиллар олдин айнан шу университетнинг талабаси нисбатан юқори технологик компанияга асос солган, бир неча профессор-ўқитувчилар ҳамда университет ректори худуднинг ривожланиши ва истиқболини кўра билганлар ҳамда кам бўлсада молиявий сармоя киритганлар. Бу таълим муассасасида яратилган юқори технологик фоя воҳанинг 20 йил ичида дунёда учинчи ўриндаги биотехнологик худудга айланишига олиб келган[9].

Финляндияда 20 та университет негизида маҳаллий ҳукумат органлари томонидан аксарияти уларга тегишли бўлган 22 та технопарк ташкил этилган. Барчаси Финляндия илмий паркларининг “Текел” ассоциациясига бирлаштирилган. Илмий паркларда жами 1600 та инновацион компания фаолият юритади, уларда 32 минг нафарга яқин мутахассис ва олимлар ишлайди. Технопарклар мавқеини баҳолашнинг асосий мезонларидан бири давлат ёрдамисиз ўзи мустақил иш бошлайдиган ва билимларга асосланган иқтисодий фаолиятга турдош корхоналарни ҳам жалб этадиган, янги юқори технологияларга асосланадиган компанияларнинг сонидир[10].

Интеграция самарадорлигини оширишнинг муҳим хусусияти шундаки, биринчидан, ҳар бир интеграция иштирокчиси бошқа иштирокчи билан жамият фаровонлигига хизмат қилиши нуқтаи-назаридан, иккинчидан, ўз хоҳишига кўра, учинчидан, ўзаро манфаатли шартларда, тўртинчидан, ҳамкорлиги режалаштирилаётган объектнинг худудда ёки минтақада эгаллаб турган нуфузига қараб, бешинчидан, ҳамкорлик натижадорлиги ва самарадорлигига ишонч ҳосил қилган ҳолда интеграцияга киришиши керак [7]. Бунда энг муҳими, интеграция иштирокчиларининг ягона мақсад йўлида ҳаракатланишларидир.

Таълим хизматлари бозори меҳнат бозори учун кадрлар тайёрлаб бераётганлиги амалиётдан келиб чиқилса, иқтисодиёт тармоқларининг ишлаб чиқариш амалиёти тизимларининг кадрлар тайёрлаш йўналишларидаги мавқеини юксалтириш қўйидаги вазифаларни бажариш орқали амалга оширилади деб ҳисоблаймиз:[1] **биринчидан**, амалиёт тизимларининг эҳтиёж ва талабларига кўра, келажак касблари, йўналишлар ва мутахассисликлари (аэродинамика, рақамли иқтисодиёт, робототехника ва бошқалар) техника ва технологияларни тараққий эттиришнинг янги йўналишлари бўйича кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш; **иккинчидан**, кадрлар тайёрлаш ҳамда биргаликда илмий-технология ишланмаларини олиб боришда корхона ва ташкилотларнинг

ишлаб чиқариш салоҳиятидан фойдаланиш; **учинчидан**, профессор-ўқитувчи ва илмий ходимларнинг замонавий технологиялар соҳасидаги малакасини ишлаб чиқариш амалиёти тизимларида мунтазам равишда ошириб бориш; **тўртинчидан**, ишлаб чиқариш амалиёти тизимлари объектларининг юқори малакали кадрларини таълим дастурларини тузиш ва илмий-педагогик жараёнга жалб этиш; **бешинчидан**, ишлаб чиқариш амалиёти тизимларидаги иқтисодий ва технологик муаммоларни ҳал этиш учун олий таълим муассасалари ва илмий ташкилотларнинг илмий салоҳиятини жалб қилиш; **олтинчидан**, таълимни корхонада фаолият олиб борувчиларнинг самарали меҳнати билан, шу жумладан, ишлаб чиқариш амалиёти жараёнларидаги меҳнат билан биргаликда қўшиб олиб бориш асосида юқори малакали кадрлар тайёрлашни бошқариш; **еттинчидан**, ўзаро манфаатли шартларда интеграцияга киришилган профессионал ва олий таълим муассасаларини замонавий техника ва технологиялар билан жиҳозлашни таъминлаш; **саккизинчидан**, таълим олувчиларни меҳнат жамоаларида тарбиялаш (жамога кўниктириш, жамоани бошқариш, меҳнат, маънавий-маърифий, ижтимоий-руҳий ва жисмоний тарбиялаш); ишлаб чиқариш амалиётининг сифати ва самарадорлигини ошириш мақсадида таълим олувчилар ва малакавий амалиётчиларни етарли даражада иш жойлари ва шароитлари билан таъминлаш ва бошқалар.

Ҳозирги глобаллашув, бозор иқтисодиёти, замонавий ахборот-коммуникацион ва рақамли технологиялар ривожланаётган бир даврда олий таълимнинг илм-фан, инновациялар ва меҳнат бозорининг ишлаб чиқариш амалиёти тизимларининг интеграцияси алоҳида аҳамият касб этади. Интеграция самарадорлигини ошириш эса ҳар бир интеграция объектида ташаббускорликни, меҳнатсеварликни, замонавийликни ва масъулиятлиликни талаб этади. Ваҳоланки, мазкур масалалар олий таълим тизимида юқори малакали кадрлар тайёрланишини таъминлашда ҳамкорлик асосида ишлаб чиқаришда олий таълим муассасалари кафедралари филиалларини очиб, улар фаолиятидан самарали фойдаланиш; ҳудудларда ўқув-илмий-ишлаб чиқариш амалиётлари корхоналарини тузиш; хорижий грантлар, давлат буюртмалари ва хўжалик шартномалари шартлари асосида илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларини режалаштириш ва амалга ошириш; ишлаб чиқаришдаги иш ўрнидан ажралмаган равишда ҳамкорликда кадрлар тайёрлаш, касбий қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш; кадрлар буюртмачилари ва иш берувчилар талаблари асосида ўзаро манфаатли интеграцион контрактация шартномаларига мувофиқ ОТМларида юқори малакали кадрларни тайёрлаш; амалиёт тизимлари корхоналарининг шартнома тузган ОТМларига васийлик, донорлик ва ҳомийлик қилиш; корхоналарда талабалар малакавий амалиётларини ўтказиш, кадрларни режалаштириш, мақсадли ўқитиш, тақсимлаш, ишга қабул қилиш, улар меҳнатидан унумли фойдаланиш йўналишларида ҳал этилади. Бу чоратадбирларнинг пировард мақсади юқори малакали рақобатбардош кадрлар тайёрлашни таъминлашдир[2]. Чунки бундай кадрлар нафақат ишлаб чиқариш амалиёти тизимида, балки давлат хизматларида, бошқарувда, иқтисодиётнинг ҳар қандай тармоқ ва соҳаларида энг асосий омилдир.

Фикримизнинг далили сифатида таъкидлаш жоизки, юқори малакали кадрнинг ишлаб чиқаришдаги меҳнат фаолиятига мослашув муддати унинг меҳнат фаолиятидаги тушунмовчиликлари, раҳбарлар ва ҳамкасблар ўртасида кузатилиши мумкин бўлган қарама-қаршилиқлар, талаба таҳсил олган ОТМ билан ишлаётган корхонаси ўртасидаги интеграциянинг қандай ташкил этилганлигига бевосита боғлиқ. Бундан ташқари ҳозирги даврда Ўзбекистон Республикасининг замонавий корхоналари битирувчини ўқиган ОТМнинг рейтинги, унинг олган дипломи ва

иловасида кўрсатилган ихтисослиги, малака даражаси ва баҳоларига эмас, балки унинг ОТМда мазкур ихтисослик ва малака бўйича эгаллаган билим ва кўникмаларини ишлаб чиқариш амалиётига қандай даражада қўллаш олишига кўпроқ эътибор қаратади[11].

Юқори малакали кадрлар ва уларнинг меҳнат фаолиятидаги қарама-қаршиликнинг кучайишига ишлаб чиқариш катта аҳамиятга эга. Агар юқори малакали мутахассис ишлаб чиқариш корхонаси учун зарур бўлса, ҳар қандай шароитда унинг олий таълим муассасасида тайёрланиш жараёнида у билан бевосита мулоқотда бўлиши, олий таълим муассасалари раҳбарияти ва масъул ходимларига ишлаб чиқаришнинг зарур шартларини қўйиши, кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш учун тегишли шартномалар асосида олий таълим муассасаларига беғараз ёрдам кўрсатиш мақсадга мувофиқдир.

Демак, ишлаб чиқариш амалиёти тизимлари юқори малакали кадрлар тайёрлаш сифати ва самарадорлигидан олий таълим муассасалари билан бир хилда, балки ундан кўпроқ манфаатдор ва масъулдир. Чунки юқори малакали кадр ОТМда 3-6 йил ўқиса, ишлаб чиқариш амалиётида эса бутун меҳнат фаолияти давомида хизмат қилади. Олий таълим муассасалари ва меҳнат бозорининг амалиёт тизимлари объектлари интеграциясини тараққий эттиришда профессор-ўқитувчилар, талабалар ва ишчи-хизматчиларни моддий рағбатлантириш ва ижтимоий ҳимоясини яхшилаш муҳим аҳамиятга эга.

Олий таълим муассасаларида амалиёт тизимлари объектларининг талаб ва эҳтиёжларига мувофиқ, бўлажак юқори малакали кадрларни тайёрлаш сифати ва самарадорлигини ошириш, битирувчиларни ишга жойлаштириш масалалари олий таълим ва ишлаб чиқариш корхоналари интеграциясини самарали бошқариш ва ривожлантириш асосида ҳал этилиши тўғрисида таҳлилий хулосага келдик. Қўйидаги вазифалар ўз вақтида, тўғри ва оқилона амалга оширилса, бу интеграциянинг миссияси, мақсади, стратегик йўналишлари ва вазифалари бажарилади ва кутилган натижани беради:

– олий таълим муассасалари қабул режаларини шакллантиришда меҳнат бозори амалиёт тизимлари объектларининг олий маълумотли кадрларга бўлган ҳақиқий талаб ва эҳтиёжларини эътиборга олиш;

– амалиёт тизимлари объектлари ишлаб чиқариш қувватлари ва рентабеллик даражасининг ўсиш суръатлари, ишлаб чиқарилувчи маҳсулот ва хизматлар сифатини ошириш, корхона ва ташкилотларда мавжуд ва вужудга келиши мумкин бўлган муаммоларни бартараф этиш учун жойларда ўтказиладиган симпозиум, учрашув, йиғилиш, конференция, семинар ва давра суҳбатларида корхона ва ташкилотлар иш услубларига муҳим ўзгартиришлар киритиш, замонавий технологияларни яратиш ва қўллашга илмий ва инновацион йўналишларга эга бўлишга кўмаклашувчи, таълим дастурлари, таълим маҳсулоти ишлаб чиқарувчи ва таълим хизматлари кўрсатувчи, мақсадли буюртмаларга асосан юқори малакали кадрлар тайёрловчи ОТМлари вакилларининг иштирокини таъминлаш;

– ОТМлари талабаларининг малакавий (танишув, ишлаб чиқариш ва битирувд) амалиётларини оқилона ўтказишини кафолатлашда амалиёт тизимлари объектлари – ишлаб чиқариш корхоналари раҳбарлари ва соҳа мутахассисларининг масъулият даражасини ошириш, уларга етарлича зарурий шарт-шароитлар яратиш берилишига эришиш;

– амалиёт тизимларининг тажрибали мутахассислари ва илмий муассасалар етакчи олимларини олий таълим муассасасида талабаларга ўқув машғулоти олиб бориш, курс ишлари ва лойиҳалари, битирув-малакавий ишлари (БМИ) ва магистрлик

диссертациялари (МД)га раҳбарлик қилиш, давлат аттестация комиссияси (ДАК) ишига иштирок этиш учун таклиф қилиш;

– олий таълим, илм-фан ва амалиёт тизимлари интеграцияси учун бюджетдан ташқари туширилиб, харажатларга йўналтирилган маблағлардан самарали фойдаланишга етарлича шарт-шароитлар яратиш;

– олий таълим муассасалари ва амалиёт тизимлари объектларининг моддий-техника базаси ва кадрлар салоҳияти ҳамда имкониятларидан комплекс фойдаланган ҳолда биргаликда мақсадли, фундаментал ва амалий тадқиқотлар олиб бориш;

– даврий эҳтиёжлар заруратига мувофиқ, олий таълим тизимини ислоҳ этиш, таълим сифати ва самарадорлигини ошириш, талабаларнинг малакавий (танишув, ишлаб чиқариш ва битируволди) амалиётларини ташкил этиш ва мувофиқлаштириш, битирувчи бакалавр ва магистрларни ишга жойлаштириш масалаларида ОТМларида ўтказиладиган тақсимот комиссияси йиғилиши, “Карьера куни”, “Очиқ эшиклар куни” тадбирлари ва турли конференциялар, семинарлар ва давра суҳбатларида амалиёт тизимлари корхоналари раҳбарлари ва вакилларининг иштирокини таъминлашни самарали бошқариш;

– олий таълим ва амалиёт тизимлари интеграцияси муаммоларини ечишда вазирлик, қўмита, агентлик, ҳокимият, бошқарма, идоралар ваколлатидан ва ҳудудий алоқалардан фойдаланишни ташкил этиш;

– олий таълим ва амалиёт тизимлари тузилмалари интеграциясини тараққий эттириш мақсадида хорижий шерикларни жалб қилиш, улар билан ҳамкорликда илмий-тадқиқотлар ўтказиш ва олинган илмий янгиликларни амалиётга жорий этиш;

– талабаларни ижтимоий фаолиятга, маҳсулот ишлаб чиқариш (хизматлар кўрсатиш) жараёнига фаол жалб этиш учун етарлича имкониятлар ва шароитлар яратиш;

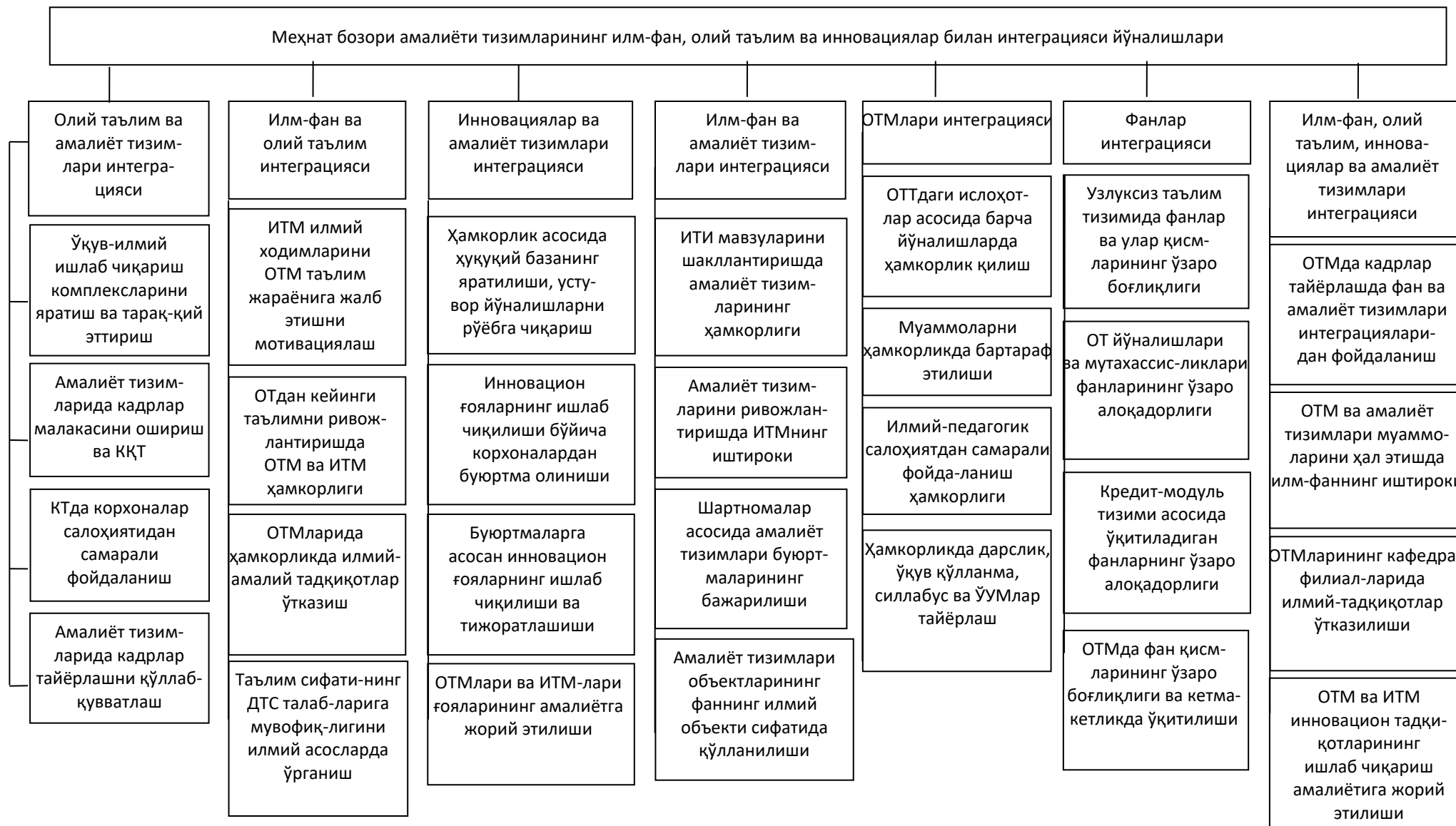
– турли йўналиш, мутахассислик ва даражалардаги профессионал дастурлар бўйича кадрлар тайёрлаш, касбий қайта тайёрлаш ва малакасини оширишнинг ягона тизимини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

– амалиёт тизимлари объектлари корхоналарининг етук тажрибали мутахассислари, соҳа бўйича ўқув машғулотлари олиб борувчи профессор-ўқитувчилар ва илмий-тадқиқот ишлари олиб борувчи фан ташкилотлари етакчи ходимлари билан ҳамкорликда меҳнат бозори, олий таълим тизими ва илм-фандаги муаммолар ҳамда уларнинг ечимига оид услубий қўлланмалар, кўрсатмалар, ишланмалар, тавсияномалар ишлаб чиқиш ва кераклича чоп эттириб, амалиётга жорий этиш;

– пуллик тўлов асосида ОТМларида таҳсил олаётган талабаларнинг таълим харажатларини тўлаб келаётган ташкилот ва корхона вакилларини, масъул ходимларини ОТМларига таклиф этиб, бакалаврлар ва магистрларни тайёрлашни бошқариш сифатини яхшилаш ва самарадорлигини ошириш йўналишларида суҳбатлар ўтказиш;

– олий таълим ва амалиёт тизимлари интеграцияси масалалари юзасидан халқаро алоқаларни ривожлантиришда ҳамкорликда илмий лойиҳалар тайёрлаш ва натижадорлигига эришиш ва бошқалар (1-расм).

1-расм. Меҳнат бозори амалиёти тизимларининг илм-фан, олий таълим ва инновациялар билан интеграцияси

Манба: Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Юқори малакали кадрлар тайёрлашни бошқаришда фан, таълим ва ишлаб чиқариш интеграцияси муҳимлигини кўриб ўтдик (1-расм).

Хулоса ва таклифлар

Хулоса ўрнида таъкидлаш керакки, ҳар бир корхонада иш жараёнларида турли муаммолар вужудга келади. Масалан, корхона ўтган ҳисобот йилида мўлжалдагидан беш карра кўпроқ даромад олди. Бу ҳолат корхонада ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг хорижий мамлакатларда харидоргирлик даражаси кескин ошиб, маҳсулотни экспорт қилиш бўйича шартномалар тузилди, ўз вақтида маблағлар тушириб берилди ва 3-4 йиллардан бери омборхоналарда сақланиб келаётган маҳсулотлар қисқа муддатда сотилди. Бундан ташқари кейинги йилга яна 10 баробар кўпроқ янада сифатлироқ маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотишга шартномалар тузилди. Шунга кўра корхона зудлик билан маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ошириши, сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун замонавий асбоб-ускуналар ва технологик жиҳозлар харид қилиши, улардан самарали фойдаланиш йўллари ўзлаштириши, яъни маҳсулот ишлаб чиқариш усуллари ва технологиясини бошқариш самарадорлигини ошириши лозим. Айтайлик, корхонада мазкур бу муаммони бартараф этиш, уни ижобий ҳал этиш учун илмий салоҳият мавжуд эмас. Бундай ҳолларда корхона раҳбари нима қилиши керак, кимга мурожаат қилиши, кимдан ёрдам сўраши лозим. Корхона ҳудудда ўзларини доимий реклама қилиб келаётган консалтинг компаниялари ва фирмаларига мурожаат қилиши мумкин деб ҳисоблайлик. Биринчидан, уларнинг хизматлари пуллик; иккинчидан, бугун ҳудудларда фаолият кўрсатаётган бўлса-да, уларнинг келажақдаги фаолиятига ишониб бўладими; учинчидан, уларда ишлаётган мутахассисларнинг салоҳияти қандай даражадалиги номаълум; тўртинчидан, улар қандай ечим тавсия қилади, қайси мезонлар асосида, бу ҳам аниқ эмас. Шу сабабли бу соҳада ишлаб чиқариш учун таваккалчилик юқори. Бизнинг фикримизча, бундай муаммоларнинг ечими давлатнинг ихтиёрида бўлиши, яъни меҳнат бозорининг амалиёт тизимлари объектларида мавжуд ёки вужудга келиши мумкин бўлган муаммоларни яхши таҳлил қила оладиган, зарур ҳолларда уларга тегишли маслаҳатлар бера оладиган масъулиятли мутахассислар салоҳиятига эга бўлган, тегишли вазирлик ва идораларга мунтазам равишда ҳисоботлар топширадиган ташкилотлар, яъни олий таълим муассасалари ва илмий-тадқиқот институтлари бўлиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. ПҚ-2909. – Тошкент, 2017 йил 20 апрель. Манба: lex.uz
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. ПҚ-3151. – Тошкент, 2017 йил 27 июль. Манба: lex.uz
3. Эгамбердиев Ф.Т., Мухитдинова Н.К. Непрерывность образования и науки как базовое условие при формировании инновационной экономики // Подготовка образованного и интеллектуально развитого поколения – как важнейшее условие

устойчивого развития и модернизации страны. Сборник статей международной конференции. 16-17 февраля 2012 года. – Т., 2012. – С. 95.

4. Курбанов Ш., Сейтхалилов Э. Национальная программа по подготовке кадров: влияние на развитие общества. – Т.: Университет, 1999. – 103 с.

5. Ахунова Г. Ўзбекистонда таълим хизматлари маркетинги муаммолари: Монография. – Тошкент. – 2005. – 34-б.

6. Бегалов Б.А., Жуковская И.Е. Высшие учебные заведения в формировании национальной инновационной системы страны // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар. – 2012. – 4. – 9 б.

7. Очиллов А.О. Юқори малакали кадрлар тайёрлашни бошқариш самарадорлигини ошириш. Иқт. фан. докт. ... дисс. – Тошкент, 2019. – 84-б.

8. Неборский Е.В. Модели интеграции образования, науки и бизнеса в университетах США, Европы и Японии // Проблемы современного образования. 2011 г. – №1. – 48-59-с.

9. Усмонов Б.Ш., Рахимов Ф.Х., Дусмухамедова М.Х. Таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграцияси ва инновацион ҳамкорликка ёндошув. Услубий қўлланма. – Тошкент. – 2017. – 5-б.

10. Инновационное развитие регионов – зарубежный опыт (организационные и экономические механизмы) // Под. ред. Лунева А.П., Петро-вой И.Ю. – Астрахань. Изд. дом “Астраханский университет”, 2009 г. – 140 с.

11. Ergashev Tolqin Shokirovich (2020) Managing the concept of knowledgebased economy and lifelong learning in the context of globalization. Journal of Critical Reviews, 7 (15), 2426-2433. doi:10.31838/jcr.07.15.323

12. American Physical Society- doi: 10.1103/PhysRevLett.84.814. Yang-Lee Theory for a Nonequilibrium Phase Transition.-2000/01/31/ <https://link.aps.org/doi/10.1103/PhysRevLett.84.814>

13. Kettunen, Juha & Hautala, Jouni & Kantola, Mauri. (2008). Dynamic Information Systems in Higher Education.

14. Vanhanen, S. (2009). SoleOPS: n käyttöönotto—Case: Turun ammattikorkeakoulu (SoleOPS’s introduction—Case: Turku University of Applied Sciences) (Satakunta University of Applied Sciences, Business Administration, Pori). Introducing soleops case: turku university of applied sciences Vanhanen, Saija Satakunnan ammattikorkeakoulu, Satakunta University of Applied Sciences Degree Programme in Entrepreneurship and Business Competence November 2009 Kuisma, Pekka and Suvanto, Mari UDC: 65.012.6 Number of Pages: 79 <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-200912117726>

15. Solme Engineering AB. (2006). QPR process guide. Retrieved February 16, 2015, from http://www.iseab.se/eng/qpr_process_guide.htm

16. Kettunen, J. (2011c). Intranet as a quality manual in higher education. International Journal of E-Adoption, 3(3), 33-43.